

που έχουμε αφήσει κενά. Θα παραπέμφει ο συγγραφέας στα λεγόμενα του Kurtz και της Ketcham: «Η ατέλεια είναι ή πληγή που αφήνει τον Θεό να μπει μέσα μας».

Και ή αποδοχή αυτής της ατέλειας πρωτίστως σέ έμάς τους ίδιους και δευτερευόντως ή ισοτιμία και στους άλλους σημαίνει και την αποδοχή του Θεού στην ζωή μας και στην σχέση μας με τον συνάνθρωπο που μαθαίνουμε να τον συγχωρούμε, να τον αποδεχόμαστε όπως ακριβώς είναι, να αναγνωρίζουμε την τελειότητά του στην άτελή του ανθρώπινη ύποσταση. Έξάλλου, «Η τελειότητα ανήκει στον ουρανό, αυτός ό κόσμος είναι για πλάσματα άτελή με έλαττώματα» που είναι τó ίδιο αγαπητά και άρεστά στον δημιουργό τους, ακριβώς έπειδή πασχίζουν με τις δυνάμεις τους να ψηλώνουν κάθε μέρα και λίγο παραπάνω από τó κανονικό τους, έπειδή τολμούν να αποδέχονται την ατέλεια της ανθρώπινης φύσης τους με αξιοπρέπεια και την βαθιά έκείνη πεποίθηση πως είναι ήδη τέλεια ένωπιον Θεού.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΚΙΤΣΗ

**Eric J. Sharpe**  
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑ.  
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

μτφρ. Στέλιος Α. Παπαλεξανδρόπουλος,  
έκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 2008, σ. 570

Ή έπιστήμη της Θρησκειολογίας (ή της Ίστορίας των θρησκειών, της Συγκριτικής Θρησκειολογίας κ.ά.) ανήκει σ' έκεινο τó χώρο των λιγότερο γνωστών ή προβεβλημένων έπιστημονικών κλάδων της χώρας μας, χώρο δυστυχώς όχι μικρό. Στη περιουρισμένη, λοιπόν, έλληνόγλωσση βιβλιογραφία ανήκει πλέον και τó παρόν πόνημα του Βρετανού καθηγητή E. J. Sharpe (1933-2000), πρωταγωνιστή μαζί με τον N. Smart στη καθιέρωση της θρησκειολογίας σέ διάφορα άγγλικά πανεπιστήμια κι έκ των πρώτων που άσχολήθηκαν σοβαρά με τά Νέα Θρησκευτικά Ρεύματα.

Τó πρωτοεκδοθέν τó 1975 έργο του, διδακτικό έγχειρίδιο για σπουδαστές πολλών άγγλόφωνων πανεπιστημίων και κο-

λεγίων έδω και πολλά χρόνια, άποτελεί μία εισαγωγή στους σημαντικότερους κι άντιπροσωπευτικότερους σταθμούς της Ιστορίας της θρησκειολογίας μέχρι πέρα και από τά μέσα της δεκαετίας του '80, μετά δηλαδή και τή συμπληρωμένη του έπανένδοση. Ή μεγάλη χρονική έκταση που καλύπτει τά ποικίλα ρεύματα και τά άναδεικνυόμενα κατά περιόδους σημαντικότερα δυτικά έρευνητικά κέντρα καθορίζει και τή μεθοδολογική προσέγγιση τού συγγραφέα. Έτσι, προκρίνεται ή εξέταση μιάς ιδιαίτερης κάθε φορά θεματολογικής περιοχής-συνάφειας έναντι της άυστηρά Ιστορικής προσέγγισης, ή όποια υιοθετείται μόνο για τήν πρώτη, περιορισμένη χρονικά, περίοδο της θρησκειολογίας.

Αρχίζοντας λοιπόν από «τó παρελθόν της συγκριτικής θρησκειολογίας» (σ. 31 κ.έξ.) μάς παραπέμπει στους περι θείου προβληματισμούς των Ίωνων φιλοσόφων και των κλασικών χρόνων, και στις τάσεις της έλληνιστικής περιόδου και τού Ίουδαιοχριστιανισμού. Στη συνέχεια περνά από τον ψιμο -και κυρίως άναιρετικά- ένδιαφερόμενο για άλλες θρησκείες τού Μεσαίωνα και τούς προηγθέντες Άραβοϊουδαίους, προσπερνά γρήγορα τις γενικά άδιάφορες περιόδους της Αναγέννησης και της Μεταρρύθμισης, για να καταλήξει πρώτα στο Διαφωτισμό, ό όποιος προσέφερε -με σημαντικό τó ρόλο των Ιεραποστόλων- τó έντονο ένδιαφέρον για τή σινολογία, τó Δείσμό (Leibniz), τις λατρείες των αυτοχθόνων Άμερικανών (Herder, Hegel, Schleiermacher κ.λπ.) και τήν ανακάλυψη των παραδόσεων της αρχαίας Έγγυς Άνατολής.

Στά έπόμενα κεφάλαια, περιγράφεται αρχικά (2ο μέρος) ή άπαρχή της συγκριτικής θρησκειολογίας, ή χρήση από μέρους θρησκειολόγων της εξέλικτικής θεωρίας τού Darwin και ή, με άφορμή τήν ίδια θεωρία, σύγκρουση μεταξύ θεολόγων και θρησκειολόγων (Muller, Spencer). Στη συνέχεια (3ο μέρος), άναπτύσσεται ή σχέση της θρησκειολογίας με τή λαογραφία, τήν ανθρωπολογία και τήν έθνολογία (Lang, Tylor κ.ά.) και της προσφοράς αυτών των έπιστημών στην πρώτη. Στο 4ο κεφάλαιο περιγράφεται τó πέρασμα από τήν έμφαση της έπιστημονικής μελέτης στη διδασκαλία των θρησκειών, στην έμ-

φαση στὸ τελετουργικό. Τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ κεφαλαίου ἀσχολεῖται μὲ τις θεωρίες γιὰ τὸν τοτεμισμὸ καὶ τὴ μαγεία (π.χ. Smith, Frazer), καθὼς καὶ μὲ τὴν, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ Durkheim, στροφή μέρους τῆς θρησκευολογικῆς ἔρευνας στὴν κοινωνιολογικὴ ὄψη τῆς θρησκείας. Στὸ 5ο μέρος, ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὴν ἀνάδυση τῆς ἐργαστηριακῆς ψυχολογίας (Wundt) καὶ τῆς ψυχολογίας τῆς θρησκείας (κυρίως ΗΠΑ) μὲ γνωστότερους ἐκπροσώπους τὸς Leuba, James, Ames, ὅπως καὶ τὸ ἐπίσης ἀναδυόμενο ἰσχυρὸ διαθρησκειακὸ ρεύμα τοῦ μυστικισμοῦ, ὡς πηγῶν ἐπιστημονικῆς ἐμπνευσης καὶ μελέτης. Κατόπιν (6ο μέρος) ὁ καθηγητὴς Sharpe περιγράφει τὴν προσπάθεια ἀκαδημαϊκῆς θεμελίωσης τῆς θρησκευολογίας στὸν εὐρωπαϊκὸ καὶ βορειοαμερικανικὸ χῶρο.

Στὸ κεφάλαιο ποῦ ἀκολουθεῖ (7ο), ἀναφέρονται οἱ ἐνδοθεολογικὲς ζυμώσεις τῶν τριῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 20οῦ αἰ. στὸ πλαίσιο τῆς σταδιακῆς ἀλλαγῆς στάσης τῶν θεολόγων ἔναντι τῆς θρησκευολογίας, μὲ πρωταγωνιστὲς τόσο ἐκπροσώπους τῆς «πρακτικῆς» θεολογίας (δηλαδὴ ἱεραποστόλους ὅπως ὁ Farquhar) ὅσο καὶ ἐπιστήμονες ὅπως οἱ Otto, Heiler, Baille, ἐνῶ στὸ 8ο ἔχουμε τὸ σταδιακὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἐξελικτικὴ θεωρία στὴν κοινωνικὴ ἀνθρωπολογία τῶν Malinowski, Weber, κ.ἄ., καὶ στὴν πολιτισμικὴ ἱστορικὴ σχολὴ καὶ τὶς διάφορες θεωρίες τῆς (Wilhelm Schmidt, Levy-Bruhl, Ratzel, Boas, Frobenius, Robertson Smith κ.ἄ.).

Στὸ 9ο κεφάλαιο παρουσιάζεται ἡ ἀνάδυση καὶ ἡ θεμελίωση τῆς «ψυχολογίας τοῦ βάθους» (Freud, Jung), ἡ σχέση τῆς μὲ τὴν ψυχολογία τῆς θρησκείας καὶ ἡ ἐπιρροή τῆς στὴ θρησκευολογία (Campbell, Eliade) καὶ τὴν ἀνθρωπολογία, ἐνῶ τὸ 10ο ἀφιερώνεται στὴν ἱστορία τῆς φαινομενολογίας τῆς θρησκείας καὶ τῶν θεραπόντων τῆς, ὅπως οἱ Van der Leeuw, Wach καὶ οἱ διάδοχοί τους. Τέλος στὰ 3 τελευταῖα κεφάλαια καταγράφονται ἡ πορεία πρὸς τὸ διαθρησκειακὸ διάλογο μῆσα ἀπὸ τὰ σχετικὰ γεγονότα καὶ συνέδρια ποῦ μεσολάβησαν ἀπὸ τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Θρησκειῶν στὸ Σικάγο τὸ 1893 ἕως καὶ τὰ διεθνῆ συνέδρια σὲ ΗΠΑ καὶ Εὐρῶπῃ τῆ δεκαετία τοῦ '30. Ἐπίσης τονίζεται ὁ σημαντικὸς ρόλος ποῦ διαδραμάτισαν σὲ

αὐτὰ καὶ στὸν εὐρωατλαντικὸ ἐπιστημονικὸ χῶρο Ἴνδοι καθηγητὲς καὶ ἐπιστήμονες ὅπως οἱ Roy, Ramakrishna, Radhakrishnan κ.ἄ. (κεφ. 11).

Στὴ συνέχεια μνημονεύονται οἱ τάσεις καὶ τὰ μεθοδολογικὰ ζητήματα ποῦ κυριάρχησαν ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ '50 καὶ ἐξῆς, ἡ ἵδρυση τῆς Διεθνοῦς Ἐταιρείας γιὰ τὴν Ἱστορία τῶν Θρησκειῶν (IAHR) τὸ 1950, οἱ συνεδριάσεις τῆς, καθὼς καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἀμερικανικὴ (ASSR, ἔτ. ἰδρ. 1959), ἐνῶ τέλος, στὸ 13ο κεφάλαιο ὁ Sharpe ἐξετάζει κάποιες ἀπὸ τις σημαντικὲς καὶ πολλὲς ἐξελίξεις ποῦ συνέβησαν στὸ διάστημα 1970-85 καὶ περιλαμβάνουν συνέδρια καὶ δημοσιεύσεις ἔργων, τὴ συστηματικότερη ἀνακίνηση ζητημάτων μεθοδολογίας, τὴ δυναμικὴ καὶ αὐτόνομη πιά παρουσία τῶν ἰαπωνικῶν καὶ ἀφρικανικῶν παραδόσεων, τὴν ἔξαρση τῶν Νέων Θρησκευτικῶν Ρευμάτων, τὴν «ἐπανάκτηση» τῆς κοινωνιολογικῆς μελέτης τῆς θρησκείας κ.ἄ. Ἡ βιβλιογραφία, μὲ τὴν ὁποία καὶ κλείνει τὸ βιβλίο, παρατίθεται ὡς κατάλογος κάποιων ἐκ τῶν σημαντικότερων βιβλίων καὶ ἄρθρων ποῦ ἀφοροῦν στὶς ποικίλες πτυχὲς τῆς συγκριτικῆς θρησκευολογίας.

Συνοψίζοντας, τὸ πολυσέλιδο αὐτὸ ἔργο, προσανατολισμένο καὶ ἀπευθυνόμενο καταρχὰς σὲ φοιτητὲς καὶ μεταφρασμένο σὲ κατανοητὴ γιὰ τὸν μέσο ἀναγνώστη γλῶσσα, ἀποτελεῖ μίαν ἀρκετὰ καλὴ εἰσαγωγή γιὰ ὅποιον ἐνδιαφέρεται νὰ γνωρίσει τὶς βασικὲς γραμμὲς, πᾶνω στὶς ὁποῖες κινήθηκε ἡ ἐπιστήμη τῆς θρησκευολογίας.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΜΑΛΑΧΙΑΣ

### Πρωτ. Παναγιώτης Καποδίστριας ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

(προλογίζει ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος Α'), ἐκδ. Ἰερά Μητρόπολις Ζακύνθου, Ζάκυνθος 2006, σσ. 165

Ὁ π. Π. Καποδίστριας, ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν ἐπιστημονικὸς συνεργάτης τοῦ Τμήματος Οἰκολογίας καὶ Περιβάλλοντος (σήμερα πλέον Τεχνολογίας Περιβάλλοντος καὶ Οἰκολογίας) τοῦ Τ.Ε.Ι. Ἰονίων νήσων, συνέγραψε ἓνα εὐσύνοπτο φοιτητικὸ ἔγχειρ-